

3. Матеріали щодо обговорення учбових програм для шкіл соцвиху (листи вчителів та газета «Виробнича думка») (лютий 1929 – березень 1929 р.). // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 9, спр. 470.
4. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К., 2003.
5. Уставы школьных потребительских обществ и список литературы о школьных кооперативах (январь 1919 г.) // ЦДІАК України. – Ф. 1111, оп. 1, спр. 436.
6. Юдич Я. Народня просвіта й кооперація / Я. Юдич // Світло. – 1914. – № 7–8. – С. 17.

*Надійшла до редколегії 01.09.2008 р.*

УДК 37 (09) (477)

**Н. М. Коляда**

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*

## **ІВАН ПАНАСОВИЧ СОКОЛЯНСЬКИЙ (1889–1960) – ТЕОРЕТИК ДИТЯЧОГО РУХУ В УКРАЇНІ (20-ті рр. XX ст.)**

**Висвітлено внесок вітчизняного педагога, педолога, фахівця з проблем спеціальної педагогіки, організатора освіти й науки І. Соколянського в розвиток теорії й методики дитячого руху в Україні у 20-х роках XX ст.**

Ефективному реформуванню сучасної школи сприяє ґрунтовне вивчення, об'єктивна оцінка, творче осмислення та впровадження кращих надбань української освіти і педагогіки з метою оптимального поєднання класичної спадщини минулого та сучасних досягнень наукової думки, органічного зв'язку її з вітчизняною історією, культурою та педагогічним досвідом (Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття»).

Як відомо, будь-який розвиток має витоки, передумови, але коли він опирається на традицію, то враз здобуває могутнє культурне підґрунтя. Вітчизняний дитячий рух України також має історичний досвід існування, він не є абсолютно новим явищем українського соціуму, його сучасний розвиток опирається на знання історичних уроків минулого.

У контексті зазначеного вище набуває актуальності вивчення та об'єктивна оцінка теоретико-методичних надбань минулого, зокрема, творчої спадщини відомого теоретика дитячого руху 20-х років

© Н. М. Коляда, 2008

XX ст. Івана Панасовича Соколянського – педагога, педолога, фахівця з проблем спеціальної педагогіки, організатора освіти і науки і т. д.

Окремі аспекти спадщини педагога висвітлені у працях Т. Басилової [1], Н. Єфіменка [3], В. Марочка [4, с. 11–123], О. Сухомлинської [2, с. 833–834; 14; 15, с. 296–302], Г. Хілліга [4, с. 11–123]. Проте на сьогодні постать І. Соколянського ще не набула достатнього вивчення, а його творчий доробок «...розпорошений по багатьох журналах, збірниках, газетах, і досі не зібраний і не оцінений належним чином» [15, с. 301].

Метою статті є висвітлення внеску І. Соколянського в розвиток теорії і методики дитячого руху в Україні у 20-х роках XX ст.

За словами академіка О. Сухомлинської, І. Соколянський – один із тих, хто «формував ідеологію раннього періоду радянської педагогічної науки» [15, с. 297]. Свідченням цього є його творчий доробок та науково-педагогічна діяльність: студент Кубанської учительської семінарії та педагогічного відділення природничо-історичного факультету Санкт-Петербурзького психоневрологічного інституту, викладач Олександрівського училища для глухонімих, учитель школи-санаторію в Євпаторії, організатор школи для глухих дітей в Умані, завідувач Уманської наросвіти, голова Київського управління вищих навчальних закладів, працівник апарату Наркомосу УСРР, голова Науково-методичного комітету управління соціального виховання Наркомосу УСРР, член Центрального бюро дитячого комуністичного руху при ЦК ЛКСМУ, ініціатор відкриття в Харкові першої в Радянському Союзі спеціальної школи-клініки для сліпоглухонімих дітей та лікарсько-педологічного кабінету, декан факультету соціального виховання Харківського інституту народної освіти, організатор і керівник Українського науково-дослідного інституту педагогіки та Інституту дефектології у Харкові, завідувач відділу експериментальної психофізіології і клініки для сліпоглухонімих Українського інституту експериментальної медицини, професор Харківського медичного інституту, старший науковий співробітник науково-практичного інституту спецшкіл і дитбудинків Наркомосу РСФРР (Москва), Інституту дефектології АПН СРСР, директор Загорської спеціальної школи-інтернату для сліпоглухонімих дітей (Росія)... [2, с. 833; 4, с. 123; 15, с. 296–301].

І. Соколянського називали теоретиком дитячого комуністичного руху. З 1921 р. Іван Панасович починає працювати в апараті Наркомосу УСРР, а згодом очолює Науково-методичний комітет управління соціального виховання Наркомосу УСРР та стає членом Центрального бюро дитячого комуністичного руху при ЦК ЛКСМУ.

Одним із важливих напрямів його науково-педагогічної діяльності стало обґрунтування дитячого руху: в теоретичному плані – через кон-

цепцію науки про поведінку, а в ідейному та ідеологічному – як розвиток ідей про необхідність формування класової зумовленості цієї ж поведінки [15, с. 299]. Обґрунтовуючи методику роботи в дитячих групах, основну увагу І. Соколянський зосереджував на комуністичних дитячих групах (піонерських), оскільки вважав, що «методика праці в комдитгрупах – основа утворення соцвихівської праці» [10, с. 25].

Теоретико-методичні міркування І. Соколянського з приводу організації дитячого руху висвітлено на сторінках таких журналів:

– «Радянська освіта» («Школа та дитрух на Україні» (1925) [13], «Дитрух – школа – учитель» (1925) [6], «Ув'язка соцвиху з дитячим рухом» (1925) [12], «Про методику праці в комдитгрупах й установах соцвиху» (1925) [10], «Дитячий рух – соціальне виховання» (1925) [7], «Деякі питання радянської педагогіки» (1928) [5]);

– «Дитячий рух» («До питання про методику праці в комдитгрупах і установах соціального виховання» (1925) [8], «Основні принципи системи роботи піонерської організації» (1929) [9]);

– «Шлях освіти» («Соціальні й біологічні моменти в дитячому русі» (1924) [11]) та ін.

Основна ідея І. Соколянського як теоретика стосувалася так званої «ув'язки» соціального виховання («соцвиху») та дитячого руху («дитруху»): «...не дитячий рух організовується на засадах соцвиху, а навпаки, соціальне виховання будується на засадах дитруху. Дитячий рух є основне, на чому ми тільки й можемо розв'язати проблему соціального виховання. Дитячий рух є те джерело, з якого тільки й може постати нова, наукова (марксівська) педагогіка... Командні висоти в дитрухові, а не в соцвихові» [10, с. 23-24]. Таку позицію педагог пояснював тим, що «...соцвих без дитруху й мислити не можна... коли дитрух розвивається й розвиватиметься (а це справді так) поза соцвихом і незалежно від нього (коли соцвих спатиме), то соцвих без дитруху буде лише сухий препаратований кістяк шкільної сітки, схоластичної учби [навчання. – Н. К.] з формальним урядовим опікуванням – не більше» [6, с. 15-46].

До такого висновку І. Соколянський дійшов внаслідок ґрунтовного аналізу існуючих підходів до визначення поняття «дитячий рух» («дитячий комуністичний рух», як одна з його форм) та практики роботи тогочасної школи, діяльності комуністичних дитячих груп у плані соціального виховання підростаючого покоління [12, с. 13-18].

На його думку, з метою уникнення так званої «загрози захвату» дитячого руху педагогом, а не комсомолом, школі необхідно повністю «...Ув'язати свою працю з працею робітників дитячого руху» [12, с. 18].

Особливої уваги у справі організації «ув'язки» соціального виховання з дитячим рухом І. Соколянський надавав питанням методики,

оскільки у робітників дитячого руху є чимало так званих «неясностей» та «хиб», які можна виправити шляхом «поглиблення» їх методичної підготовки [12, с. 8].

У 1925 р. у статті «Ув'язка соцвиху з дитячим рухом» (рубрика «Соцвих – дитрух» у журналі «Радянська школа») І. Соколянський з цього приводу зазначав: «Дитячий рух повинен зараз розроблювати в комдитгрупах – в крайньому разі на 75 % або на 100 % – чисто методологічні питання. Тому що школа, яка б вона слаба ще не була, все ж таки росте, і за останні два роки виявила в усій своїй повноті таку активність, яка може внести цілий ряд іноді небажаних наслідків у самий комдитрух. Поки ми боролися за організаційні форми в дитрухові, школа росла в напрямку зміцнення своїх методів праці. На цей шлях мусить стати й комдитрух. Тільки так можна буде розв'язати й болюче питання про ув'язку соцвиху з дитрухом» [12, с. 8]. На думку педагога, школа повинна планувати свою роботу так, щоб «...активною масою в ній були Ю. Л. [юні лєнінці. – *Н. К.*]» [12, с. 8].

Педагог був переконаний, що не можна розглядати поодинокі, ізольовані один від одного такі «органічно зв'язані між собою» проблеми, як соціальне виховання, наукова педагогіка, наукова методика педагогічної праці та комуністичний дитячий рух. Тільки спільними зусиллями педагогів-«соцвиховників» та комсомольців (як безпосередніх керівників комуністичного дитячого руху) можна виробити методику праці в комуністичних дитячих групах – основу методики соціального виховання [10, с. 25].

І. Соколянський виділив 3 основних взаємопов'язаних чинники (так звані «моменти») комуністичного дитячого руху як організованого педагогічного процесу: керівник, матеріал (оточення), дитинство. Відповідно – визначив основні вимоги щодо кожного з них.

Основну роль («наголос у педагогічному процесі») він відводив особистості керівника дитячого руху як «...сполучника між дитинством й оточенням, особливо суспільним, що організовано скеровує відношення дитинства до оточення» [10, с. 27]. На його думку, педагог є організатором «...тих чи інших форм поведінки, а не стихія, не хаотичне середовище й не «своєрідна дитяча природа» або сама дитина з своєю активністю» [6, с. 8].

І. Соколянський вважав, що основною перешкодою у створенні нової методики є застаріла педагогічна теорія, що побудована на «психологізмові» та полягає у переоцінюванні дитячої природи (самодіяльності, самодисципліни, самоорганізації і т. д.) та недооцінюванні ролі керівника – «інженера», «організатора» дитячої поведінки в колективі і для колективу [10, с. 35].

Незважаючи на це, педагог не применшував ролі іншої сторони дитячого руху – дитячої активності, оскільки «...її зміст, як наслідок впливу оточення, не тільки значний педагогічний чинник до суспільно-політичного усвідомлення дитинства... це є єдиний його чинник; і та педагогіка, яка базується на цьому чинникові, є дійсно нова й наукова педагогіка» [6, с. 21]. Тому, на його думку, участь педагога в дитячому рухові є обов'язковою: «...його педпрактика, як і вся організація педагогічного процесу, можлива лише на основах дитруху, тобто найдрібніші моменти в його педагогічній техніці необхідно будувати на дитячій активності» [6, с. 8].

Тому, з метою забезпечення рівноваги в організації педагогічного процесу, І. Соколянський закликав педагогів до обов'язкової участі в дитячому рухові, але «...не до керування, а до участі, прямої безпосередньої участі» [6, с. 21].

Своєрідним підсумком до теоретико-методичного доробку І. Соколянського як теоретика дитячого руху є його визначення даної категорії: «Дитячий-же рух взагалі є дитяча активність, що виявляє собою реакції дитинства на всякі події, що виникають на суспільному тлі [оточенні. – *Н. К.*]... Словом, оточення цілком відбивається на дитячій масі і наповнює зміст її поведінки, утворює в масі ті форми й угруповання, що неминуче виникають внаслідок певних процесів серед суспільства взагалі. Так ми знаємо різні дитячі угруповання: національні, релігійні, партійні (укапістські), які й свідчать про те, що дитячий рух це не щось штучно витворене, але неминуче явище в складних суспільних процесах» [6, с. 15-16].

Педагогічна та наукова діяльність Івана Панасовича Соколянського не лише не отримала об'єктивної оцінки сучасників, але й постійно піддавалася критиці. Свідченням цього є, зокрема, матеріали резолюції дискусійної сесії УНДІПу (15–20 лютого 1931 р.) та два арешти на початку 30-х років XX ст. За найпоширенішими у ті часи звинуваченнями – «належність до української контрреволюційної організації» (1933 р.) та «націоналістичну діяльність» (1937 р.) [15, с. 300-301; 4, с. 111–123].

Незважаючи на це, напрацювання педагога в галузі дефектології широко застосовувались у спеціальній педагогіці (розробка і втілення методики розподіленої дозованої діяльності у навчанні сліпоглухонімих дітей), постійно вдосконалювалися та набули світового значення. 21 травня 1939 р. його звільнили з в'язниці. Півроку «розбитий паралічем» пролежав у ліжку, а згодом, на межі відчаю, переїхав до Москви. У 1947 р. Здобув науковий ступінь кандидата педагогічних наук, у 1957 р. його реабілітували, а 20 років по смерті (1980 р.) І. Соколян-

ському було присуджено Державну премію СРСР з науки і техніки [4, с. 123].

Відомий теоретик дитячого руху 20-х років XX ст. – Іван Панасович Соколянський залишив помітний слід в історії вітчизняної педагогіки. Його творчий доробок як педагога, педолога, професора-дефектолога, організатора освіти і науки в Україні та Росії, людини різнобічних знань і високоосвіченого фахівця потребує всебічного вивчення та об'єктивного висвітлення. Зокрема, у плані теоретико-методичного обґрунтування такого соціокультурного феномену, як дитячий рух.

Проведене дослідження не висвітлює всіх аспектів даної проблеми. Подальшого вивчення потребують такі напрями творчого доробку вченого, як особливості методики праці в комуністичних дитячих групах і установах соціального виховання, основні принципи системи роботи піонерської організації, соціальні й біологічні моменти в дитячому русі тощо.

### Бібліографічні посилання

1. *Басилова Т. А.* Иван Афанасьевич Соколянский / Т. А. Басилова // Дефектология. – 1989. – № 2.
2. *Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень.* – К., 2008.
3. *Єфіменко Н. В.* Иван Панасович Соколянський / Н. В. Єфіменко. – К., 2000.
4. *Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1920–1941) / В. І. Марочко, Г. Хілліг.* – К., 2003.
5. *Соколянський І.* Деякі питання радянської педагогіки / І. Соколянський // Дитячий рух. – 1928. – № 10. – С. 19–21; № 11. – С. 12–15.
6. *Соколянський І.* Дитрух – школа – учитель / І. Соколянський // Радянська освіта. – 1925. – №5. – С. 15–19.
7. *Соколянський І.* Дитячий рух – соціальне виховання / І. Соколянський // Радянська освіта. – 1925. – № 1. – С. 15–19.
8. *Соколянський І.* До питання про методику праці в комдигрупах і установах соціального виховання / І. Соколянський // Дитячий рух. – 1925. – № 2. – С. 9–20.
9. *Соколянський І.* Основні принципи системи роботи піонерської організації / І. Соколянський // Дитячий рух. – 1929. – № 1. – С. 4.
10. *Соколянський І.* Про методику праці в комдигрупах й установах соцвиху / І. Соколянський // Радянська освіта. – 1925. – № 12. – С. 23–35.
11. *Соколянський І.* Соціальні й біологічні моменти в дитячому русі / І. Соколянський // Шлях освіти. – 1924. – № 6. – С. 206–208.
12. *Соколянський І.* Ув'язка соцвиху з дитячим рухом / І. Соколянський // Радянська освіта. – 1925. – № 2. – С. 13–19.
13. *Соколянський І.* Школа та дитрух на Україні / І. Соколянський, В. Арнаутів // Радянська освіта. – 1925. № 5. – С. 11–15.
14. *Сухомлинська О. В.* Иван Соколянський / О. В. Сухомлинська // Нариси з історії розвитку українського шкільництва. – К., 1996.

15. Українська педагогіка в персоналіях [навч. посіб. ] : У 2 кн. – Кн. 2. XX століття / За ред. О. В. Сухомлинської. – К., 2005.

*Надійшла до редколегії: 01.09.2008 р.*

УДК 378.4(477.43)«19»–057.87

**О. Б. Комарницький**

*Кам'янець-Подільський національний університет*

## **СТУДЕНТСТВО КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ НА ПОЧАТКУ 20-х рр. XX ст.**

**Розглянуто процес формування контингенту студентів Кам'янець-Подільського ІНО, з'ясовано його соціальний, національний, віковий склад, матеріальний стан, громадську та навчальну роботу, показано проведення чисток студентів.**

На початку 20-х рр. XX ст. В УСРР надзвичайно гостро постала проблема реорганізації й поширення освіти, метою якої було навчання й виховання покоління, здатного втілити в життя проекти правлячої партії щодо побудови нового суспільства. Без наявності армії висококваліфікованих і відданих радянській владі кадрів педагогів здійснити поставлені завдання було неможливо. Деякі аспекти даної проблеми у своїх працях вивчали О. Лаврут [28], Е. Мельник, А. Філінюк [29], В. Прилуцький [30–32], В. Савчук [33], А. Суровий [34], В. В. Ченцов [35] та ін. Метою нашої публікації є висвітлення життєдіяльності студентів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (ІНО) на початку 1920-х рр.

Кам'янець-Подільський ІНО було створено 26 лютого 1921 р. Перший прийом до закладу проведено у 1921/1922 навчальному році (далі – н. р.). Було оголошено набір 150 осіб на підготовчі курси і 300 осіб власне до інституту [5, арк. 83]. Поступаючі могли вступати лише за рекомендаціями партійних, профспілкових, комсомольських, військових організацій та комітетів незаможників [30, с. 85]. Зокрема, у 1922 р. профспілки відрядили навчатися 43 особи, партійні організації – 9, Головпрофосвіта – 4, комнезами – 38, виконкоми – 5 і т. д. [5, арк. 91].

Навчальний рік розпочався 1 листопада 1921 р. [29, арк. 44]. Тривав 10 місяців і мав 3 триместри. У перших двох триместрах переважали

---

© О. Б. Комарницький, 2008